

de Hoge Raad van Holland en Zeeland — is sinds 1838 onveranderd. De Hoge Raad doet in volgorde van voorkeur een aanbeveling van zes juristen aan de Tweede Kamer die vervolgens een bindende voordracht van drie personen samenstelt waaruit de regering er een benoemt. In de vorige eeuw week de Kamer geregeld af van de aanbeveling maar sinds 1918 is dat nauwelijks meer voorgekomen zodat er sindsdien de facto sprake is van coöptatie door de Hoge Raad. Bij de benoemingen lette men aanvankelijk scherp op de evenredige vertegenwoordiging van alle provincies maar aan het einde van de vorige eeuw raakte dit criterium op de achtergrond om plaats te maken voor de religieuze herkomst van de raadsheren. Zo waren er twee 'katholieke' zetels en een 'Joodse' zetel. Het verbaast niet dat het aandeel van de adellijke en patricische raadsheren sterk afneemt aan het einde van de negentiende eeuw maar het valt op dat het patriciaat zich in de Hoge Raad langer handhaafde dan in de Tweede Kamer. In de negentiende eeuw werden de raadsheren uit een dermate kleine kring van juristendynastieën gerecrueteerd dat de verboden verwantschapsgraden tussen de leden een zeer reële betekenis kregen. De meeste raadsheren hebben ervaring als rechter opgedaan voor hun benoeming. In de vorige eeuw hadden velen tevens een politieke loopbaan achter de rug. Na de tweede wereldoorlog is het aandeel van professoren en advocaten sterk toegenomen. Het boek biedt ook lijsten met de namen en biografische gegevens van de ministers van justitie, raadsheren, procureurs-generaal, advocaten-generaal en griffiers. Die gegevens zijn niet tot in alle onderdelen even betrouwbaar en bovendien nogal zuinig en daardoor onoverzichtelijk gepresenteerd. Gelukkig maakt een personenregister deze overigens waardevolle data toegankelijk. Het onderzoek beperkt zich vooral tot een beschrijving van de benoemingsprocedure en de analyse van de persoonsgegevens. Onbeantwoord blijft op deze wijze de historische hoofdvraag naar de werkelijke gang van zaken bij de benoemingen. Het is jammer dat de Kamerdebatten niet zijn weergegeven. Ook blijft het een raadsel waarom mr. F. B. Coninck Liefsting door de Kamer aan de Hoge Raad werd opgedrongen en vervolgens door zijn collega's enkele malen werd gepasseerd bij de benoeming tot president waarop het gebruikelijke anciënniteitsbeginsel hem aanspraak gaf. Enig archiefonderzoek had meer licht kunnen werpen op de vraag waarom gekwalificeerde topjuristen zoals de vooruitstrevende Molengraaff, niet eens de aanbeveling haalden. Dat had meer kunnen opleveren dan de aanvechtbare conclusies over de rol van de contacten uit de Leidse studentenjaren. Inmiddels heeft de Kamer al op subtiele wijze te kennen gegeven dat de Hoge Raad bij zijn aanbevelingen dient te letten op de vertegenwoordiging van vrouwen in de raadkamer. De toekomst zal moeten uitwijzen of de rechterlijke toetsing aan verdragen zal leiden tot een politieke verdeelsleutel bij de benoemingen zoals die nu reeds gehanteerd wordt bij de Raad van State.

De oogst van het jubileumjaar overziende, moet vastgesteld worden dat de geschiedenis van de Hoge Raad voor het overgrote deel nog immer ongeschreven is. Dat de geschiedschrijving erbij dit jubileum enigszins bekaaid van af is gekomen, is in elk geval nauwelijks of niet te wijten aan De Smidt, Schmidt, Ten Kate en Van Koppen.

L. van Poelgeest

C. Schuit, J. Hemels, *Recepten en rolpatronen. Nederlandse kranten en hun vrouwelijke lezers 1888-1988* (Scalareeks; Utrecht: Het Spectrum, 1988, 223 blz., f34,90, ISBN 90 274 1906 X).

Kranten en andere periodieken vormen voor de beoefening van vrouwengeschiedenis een

vertrouwde bron. In *Recepten en rolpatronen* wordt de dagbladpers juist van de andere zijde benaderd. Welke plaats kenden de Nederlandse kranten toe aan onderwerpen, die vrouwen aangingen? Schuit en Hemels beantwoorden deze vraag met behulp van het begrip 'lezerbladbinding' en zoeken daarmee naar de functie die de kranten zichzelf toedachten voor hun vrouwelijke lezerspubliek. Gericht op het scheppen van een stevige band met een duidelijk publiek brengen de redacties die berichten op een zodanige wijze, dat de lezers hun belangstelling en overtuiging in 'hun' krant terugvinden. Zo kan uit de manier waarop de berichtgeving is geordend en uit de inhoud van de betreffende kolommen worden opgemaakt, hoe de kranten zich de interesses van hun vrouwelijke lezers voorstelden. Schuit en Hemels spreken dan ook van 'het beeld van de vrouw', een term die hier een zekere zin heeft: inderdaad blijkt uit de keuze van te verstrekken informatie dat de redacties zich zo'n beeld hadden gevormd. Uit deze informatie is door Schuit en Hemels een selectie gemaakt, die in zijn details vaak vermakelijke leesstof biedt en door de auteurs is voorzien van zakelijk commentaar.

De berichtgeving vertoont enkele duidelijke tendensen. In de eerste plaats behelst zij die berichtgeving, die 'de vrouw' zonder meer zou interesseren, namelijk over het huishouden en de gezinsverzorging, en de mode. Dat deze categorie zowel uit rubrieken met adviezen en nieuwtjes (huishoudelijke innovaties; de laatste modecollecties) bestaat, als uit toenemende werving van vrouwelijke consumenten middels advertenties, doet aan het principe niets af. Daarnaast kunnen vrouwen betrokken zijn in het algemene nieuws, dat wil zeggen in de politieke of economische evenementen. Deze tweede categorie is sterk aan schommelingen onderhevig geweest: in de eerste vijftien jaar van deze eeuw, tijdens de hoogtij van de vrouwen(kiesrecht)beweging, nam dit nieuws een relatief belangrijke plaats in, om in de jaren dertig en vijftig eigenlijk volledig te verdwijnen. De eerste categorie veranderde weliswaar van gezicht onder invloed van wisselende welvaart, maar vormde het ononderbroken recept voor 'het nieuws voor de vrouw'. Dit kreeg van meet af aan een afgezonderde ruimte naast of binnen de krant, vaak in combinatie met een rubriek voor kinderen. Interessant is dan te bezien, wanneer het nieuws over vrouwen in de politieke sfeer juist wel, of juist niet in dit zogenaamde vrouwenhoekje werd geplaatst. Over het geheel genomen biedt dit onderzoek een aardige, maar weinig verrassende documentatie van de Nederlandse gezinsmentaliteit.

Recepten en rolpatronen mist een bevredigende reflectie op het, ongetwijfeld arbeidsintensief verzamelde, materiaal. Het onderzoek naar de lezer-bladbinding, dat bedoeld is het specifieke karakter van kranten te accentueren, laat juist een grote homogeniteit zien tussen de betreffende periodieken waar het 'de vrouw' betreft; de socialistische en de protestants-christelijke vrouw werden, in tegenstelling tot de mannelijke abonnees, vrijwel op dezelfde wijze benaderd. Dit gegeven had vragen kunnen oproepen over de doeltreffendheid van het begrip verzuiling, maar deze worden niet gesteld. De auteurs volgen voorts stilzwijgend de opvatting van de redacties, dat de kranten op de werkelijkheid reageerden, terwijl bij nadere beschouwing het gehanteerde 'beeld van de vrouw' voldoende daarvan afweek om tot een zelfstandige bijdrage van de dagbladpers aan de ideologie te kunnen concluderen. Dat geldt zelfs voor politieke beroeringen; in de jaren 1890 was het thema 'vrouwenrechten' niet onbekend en onbemind (54) maar al ruim twee decennia voorwerp van debat en agitatie. Van de vele recente studies is dan ook nauwelijks gebruik gemaakt; op het gebied van de vrouwengeschiedenis is alleen het eerbiedwaardige *Van moeder op dochter* geraadpleegd. Toch bieden deze kranten boeiend materiaal voor de, in vrouwenstudies essentiële, vraag hoe de verschillen en de overeenkomsten tussen vrouwen en mannen met elkaar verband houden. In de speciale vrouwenpagina werd tegemoet gekomen aan de zorg voor de huishouding en voor het uiterlijk, die de meeste vrouwenlevens van die van

mannen onderscheidt. Tot dit verschil reduceerde men de belangstelling van de vrouw; van de betrokkenheid van vrouwelijke lezers bij maatschappelijke gebeurtenissen in het zogenaamd algemene nieuws kon men zich geen voorstelling maken. *Recepten en rolpatronen* heeft deze vragen buiten beschouwing gelaten, maar biedt voldoende mogelijkheden om de betekenis van de Nederlandse dagbladers in dit kader te interpreteren.

J. H. Blok

S. Karsten, *Op het breukvlak van opvoeding en politiek. Een studie naar socialistische volksonderwijzers rond de eeuwwisseling* (Dissertatie Leiden; Amsterdam: SUA, 1986, 247 blz., f35,-, ISBN 90 6222 136 X).

Met een knipoog naar Jan Romein heeft de socioloog Karsten zijn dissertatie gewijd aan een beschrijving van de politieke en pedagogische idealen van een generatie socialistische onderwijzers, met name degenen die tussen 1890 en 1908 waren georganiseerd in de Sociaal-Democratische Onderwijzers-Vereeniging (SDOV). Theoretisch heeft hij zich vooral laten leiden door het begrip 'habitus' van P. Bourdieu, een moderne poging om de kloof tussen zogenaamd objectieve historische omstandigheden en subjectieve ervaringen van handelende mensen te dichten. Mede geïnspireerd door de Engelse sociale geschiedschrijving heeft hij geprobeerd leven en werk van de rode onderwijzers van zoveel mogelijk kanten te belichten. Beschrijvingen van hun sociale herkomst en het culturele en politieke klimaat waarin hun denkbeelden ontstonden, gaan daarom vooraf aan de behandeling van stellingen die deze onderwijzers betrokken ten aanzien van brandende kwesties als leerplicht, pacificatie en het slaan op school. In de politiek van de rode meesters onderscheidt Karsten globaal twee stellingnamen, analoog aan de splitsing, die zich toen aftekende in de politieke en vakorganisaties van wat later de rode familie zou heten: de 'etatistische' (moderne) en de 'utopische' (revolutionaire) strategie. Onder de laatste richting brengt Karsten vogels van diverse pluimage bijeen, zoals vrije socialisten, christen-anarchisten en jeugdige critici van de gangbare pedagogiek als Thijssen en Bol, die naderhand met een SDAP-partijkaart op zak zouden lopen. De 'utopisten' hebben hier niets anders gemeen dan dat ze om pedagogische of politieke redenen niets van de SDOV moesten hebben; die vereniging liep vanaf 1900 stevig aan de leiband van de SDAP. Ook bij de behandeling van de 'etatistische' strategie komen we trouwens socialistische onderwijsgeveenden tegen, die nooit bij de SDOV waren aangesloten. Dit roept de vraag op naar de argumenten van de auteur om de overige delen van zijn studie uitsluitend aan een 'kollektieve biografie' van haar leden (25) te wijden.

Die worden in deze studie helaas niet gegeven. Karsten geeft niet alleen geen argument waarom hij het begrip 'rode onderwijzers' in concreto heeft versmald tot SDOV-leden, maar verwacht ook voortdurend deze twee verzamelingen. De SDOV heeft in haar korte bestaan nooit meer dan zo'n 150 (bijna uitsluitend mannelijke) onderwijsgeveenden georganiseerd. Haar leden te beschouwen als representatief voor 'de' socialistische onderwijzers is tenminste onzorgvuldig. De auteur geeft een generaliserende beschrijving van het culturele en maatschappelijke klimaat aan het einde van de negentiende eeuw ('de moderne tijd') en benoemt dit vervolgens als voedingsbodem niet alleen van 'de' culturele identiteit van 'de' moderne onderwijzer, maar gemakshalve ook van 'de' SDOV-leden. Dit maakt het ontbreken van een verantwoording voor de gemaakte keuze alleen maar nijpender. De SDOV-ers blijken, als alle andere onderwijzers,